

DEN GLOBALA KONSUMENTENS LÄROBOK





Det finns bara ett jordklot

Synlig och osynlig konsumtion

Ida är inne på rätt spår när hon funderar på konsumtion. Varje dag konsumerar vi olika saker såsom mat, kläder och elektronik. All konsumtion syns inte utanpå men genom användningen av produkterna konsumerar vi även till exempel vatten och värmeenergi "osynligt". Då vi rör oss med bil eller buss förbrukas bränslet i tanken och det behövs träd för att tillverka pappret i våra skolböcker. Vi konsumerar också tjänster: vi ser på TV, vi går till simhallen och på bio. Hurdan osynlig konsumtion kan tänkas vara förknippad med dem?

Ekologisk ryggsäck

I körkortsuppgift 1 funderade du antagligen på hur många olika naturresurser använts vid tillverkningen av produkterna. Odlingen av matgrödor kräver näringsrik jord och vat-

KÖRKORTSUPPGIFT 1:

Osynlig konsumtion. Välj fyra olika produkter eller tjänster du har köpt eller använt den senaste tiden. De kan till exempel vara mat, kläder, kosmetik, elektronik, besök till simhall eller biobesök. Skriv ned produkterna och tjänsterna i undersökningsblanketten och anteckna på blanketten hurdan osynlig konsumtion du tror gömmer sig bakom var och en av de fyra.

Fundera först på osynlig konsumtion för er själva och bilda sedan grupper på cirka 4-6 elever och jämför era produkter och tjänster samt deras osynliga konsumtion. Fundera tillsammans på era produkters ursprung och på vilken väg produkterna har rest för att till slut nå er.



Konsumtionen av naturresurser syns i miljön. I Indonesien har brytningen av tennmalmer ställvis förändrat miljön så att den påminner om månens kratrar.



- «Alex» På geografitimen saades det att om alla världens människor konsumerade lika mycket som finländarna så sku det behövas typ tre jordklot.
- «Nea» Va betyder de?
- «Alex» Nå, antagligen att vi konsumerar för mycket..
- «Saku» Ja konsumerar åtminstone inte för mycket. Jag får bara 40 euro i månaden. Det räcker till nästan ingenting.
- «Ida» Men åtminstone så konsumerar vi mat som vi inte köper själva och skolböckerna slits..
- «Saku» Ja, min geografibok saknar pärmar..
- «Alex» Men va sku egentligen hända om alla konsumerade som vi? Alltså den här saken om att det sku behövas flera jordklot?
- «Nea» Int vet ja.

ten. Husdjuren för sin del matas med växter. Bensinen bilarna går på görs av olja som borrar upp från marken eller havsbotten. Konsumtionen av simhallens tjänster förbrukar åtminstone vatten, kemikalier som håller vattnet rent samt energi till uppvärmningen av vattnet och bastun.

Den ekologiska ryggsäcken berättar i kilogram (kg) den mängd olika material som produktens tillverkning, användning och avfallshantering i något skede förbrukar någonstans i världen. Den ekologiska ryggsäcken är alltså en osynlig ryggsäck som alla produkter bär på. Föreställ dig en guldring. Guldringens massa är 5 g men den bär på en 2700 kg:s ryggsäck fylld med naturresurser som behövs vid tillverkningen. Till exempel en timme i simhallen förbrukar ca 11 kg naturresurser.

Ekologiskt fotavtryck

Varje människa behöver en viss mängd jord och vatten för att kunna producera den mat

hon behöver, och för fiber till klädesplagg, samt för att lagra avfallet hon producerat. Det ekologiska fotavtrycket berättar för oss hur mycket skog, åkermark, gräsmark och vattenområden som krävs för att producera och ta hand om avfallet. Det ekologiska fotavtrycket berättar med andra ord hur stor ekologisk yta som krävs bland annat för att tillverka människans byggnader och för att binda koldioxiden som frigörs vid energiproduktionen så att den inte ska bli kvar i atmosfären, där den orsakar förändringar i klimatet. Det ekologiska fotavtrycket uttrycks i areal med enheten hektar.

När vi räknar ihop det ekologiska fotavtrycket för världens alla människor och jämför det med jordklotets produktiva mark- och vattenområden så märker vi att vi konsumerar naturtillgångar snabbare än vad de klarar av att förnyas. Mänsklighetens ekologiska fotavtryck har alltsedan 1987 varit större än det produktiva området.



Konsumtion ger även upphov till en enorm mängd avfall. Om avfallet inte kan återvinnas så lagras det på en avstjälningsplats. Avstjälningsplatsen Central Maui i USA inrättas av världshavet och bergen men inte ens deras skönhet kan få den enorma soptippen att försvinna.

Alla dagens barn och unga har hela sitt liv levt i en värld där vi konsumerar mer än vad som är hållbart. Det här innebär att skogen avverkas i en snabbare takt än den förnyas, koldioxid stannar kvar i atmosfären och orsakar klimatförändring och fisk fångas i sådana mängder att fiskstammarna minskar. De senaste åren har man i slutet på varje år publicerat datumet, då mänskligheten använt det ifrågavarande årets biologiska produktion. Efter det datumet lever vi alltså på skuld till årets slut. År 1995 var ekoskulddagen den 21 november, år 2005 den 2 oktober, år 2008 den 23 september och år 2009 den 25 september. Datumet har stadigt förflyttats framåt. Vad berättar det här för dig?

Som man hade diskuterat på Alex geografilektion så kan det ekologiska fotavtrycket även anges i "jordklot". Enligt den internationella naturskyddsföreningen WWF:s rapport Living Planet som utkom år 2008 kunde varje människa ha ett ekologiskt fotavtryck på 2,1 hektar för att förbrukningen av naturtillgångarna ännu skulle vara hållbar. Enligt

uppskattningarna är dock finländarnas ekologiska fotavtryck för tillfället 5,2 hektar per år. Om alla människor konsumerade som finländarna skulle det behövas 2-3 jordklot. Finländarnas fotavtryck är bland de största i världen. Vilka länder tror du kan ha ett ännu större fotavtryck?

Den ekologiska ryggsäcken och det ekologiska fotavtrycket hjälper oss att förstå den osynliga konsumtionen som gömmer sig bakom varje produkt. Ingen grej dyker upp från "ingenstans". Den ekologiska ryggsäcken och det ekologiska fotavtrycket visar även att en del av människorna konsumerar för stunden för mycket. Vi har trots allt enbart ett jordklot och om vi tänker hållbart så kan vi inte konsumera mera än vad detta jordklot klarar av att producera.

Gör en av följande körkortsuppgifter 2a eller 2b.

Världens olika konsumenter

År 1961 använde jordens människor enbart hälften av vad de kunde ha använt av jordklotets biologiska produktionskapacitet. För

äldrarna till nuvarande grundskolelever och gymnasister har levt sin barndom och ungdom under en tid då man inte ännu skulle ha behövt extra jordklot. Det ekologiska fotavtrycket var med andra ord rimligt. Visserligen var skillnaden länder emellan stor. Hur märktes den lägre konsumtionen? Var livet tråkigare? Fråga dina föräldrar vilka saker man konsumerar mera av idag än förr i tiden.

Det ekologiska fotavtrycket varierar enligt senaste uppskattningar från 0,5 hek-

tar till 9,4 hektar länder emellan. Skillnaderna i konsumtion mellan olika länders invånare är enorma. Om du inte redan är trött på tester så kan du på webbsidan www.mitttaamaailmasi.fi bekanta dig med olika människors svar på frågan till vad de skulle använda 10 euro. Hur skulle du använda dem? Också ett par berömda finländare svarar på samma fråga på webbsidan. Om du hinner så kan du också göra Behovsmåttartestet och ta reda på din egen behovstyp.

KÖRKORTSUPPGIFT 2A:

Räkna din ekologiska ryggsäck. Gå till webbsidan www.onedidit.com. På sidan hittar du ett Ryggsäckstest på finska, engelska eller tyska. I testet räknar du storleken på din egen ryggsäck under ett år. Om du gör uppgiften hemma så kan du be om hjälp av dina föräldrar. Du kan även göra testet i skolan, där du vid behov kan få råd av läraren. Anteckna storleken på din ekologiska ryggsäck på undersökningsblanketten. Efter att ha gjort uppgiften kan ni jämföra era resultat i klassen och fundera på vad eventuella skillnader kan bero på. Finns det en klar skillnad mellan ungdomars och vuxnas ryggsäckar? Hurdant resultat tror ni till exempel er favoritgrupp eller presidenten skulle få i testet? Vad inverkar mest på den ekologiska ryggsäckens storlek? Kommer storleken på din ryggsäck att växa eller minska i framtiden? Varför?

Obs! Ryggsäckstestet och fotavtryckstestet är menade för såväl unga som vuxna. Alla frågor lämpar sig inte nödvändigtvis för unga eftersom unga sällan själva kör eller dricker kaffe. På sådana här frågor kan du därför utan problem svara att du kör 0 km med bilen eller att du dricker 0 koppar kaffe. Vid frågorna angående hur ni värmer upp hemmet eller hur mycket elektricitet ni konsumerar lönar det sig att be föräldrarna om hjälp. Också lärarna kan berätta vad som menas med till exempel fjärrvärme.

KÖRKORTSUPPGIFT 2B:

Räkna ditt ekologiska fotavtryck. Gå till adressen <http://svenska.yle.fi/klimat/>. På sidan hittar du en kalkylator som räknar ditt ekologiska fotavtryck. Om du gör uppgiften hemma så kan du be om hjälp av dina föräldrar. Du kan också göra testet i skolan, där du vid behov kan få råd av läraren. Anteckna storleken på ditt ekologiska fotavtryck samt antalet jordklot din konsumtionsnivå skulle kräva på undersökningsblanketten. Efter att ha gjort uppgiften kan ni jämföra era resultat i klassen och fundera på vad eventuella skillnader kan bero på. Hur många jordklot tror du att behövs på den konsumtionsnivå som till exempel din favoritgrupp eller presidenten befinner sig? Finns det en klar skillnad mellan ungas och vuxnas fotavtryck? Vad inverkar mest på storleken av det ekologiska fotavtrycket? Kommer storleken på ditt fotavtryck att växa eller minska i framtiden? Varför?

Konsumtionens



Alla världens människor har inte ännu tillgång till rent vatten och många är tvungna att gå flera kilometer per dag för att skaffa sig vatten. Barnen på bilden håller på att hämta vatten från Wamala-sjön i Uganda.

- ◀**Nea** På nyheterna sades det att Australien redan i flera år lidit av torka.
- ◀**Ida** På livsåskådningstimmen såg vi på en video från ett flyktingläger där barnen var tvungna att hämta vatten ur en brunn som var gemensam för åtminstone 100 människor.
- ◀**Alex** Här i Finland har vi åtminstone int brist på vatten. De ha igen regna hela veckan..
- ◀**Saku** Vår pappa sa att de int hjälper nån i Afrika att vi sparar vatten i Finland.
- ◀**Alex** Kanske vi kunde sälja vatten dit..
- ◀**Ida** De låter int så värst vettigt. Alltså jag kan förstå att man säljer olja eftersom alla länder int har de, men att sälja vatten..
- ◀**Nea** Så de som lider av vattenbrist är inte vårt problem när vi int kan göra nånting eller..?



spår i miljön

Vatten på tallriken

- översvämning i kylskåpet

Vatten är vår viktigaste naturresurs för människan klarar sig utan dricksvatten i endast cirka tre dagar. För tillfället lider cirka en miljard människor i världen av brist på rent dricksvatten och de är därför tvungna att dricka smutsigt vatten. Smutsigt vatten utgör en hälsofarlig eftersom det kan orsaka sjukdomar. En finländare konsumerar i medeltal 155 liter rent vatten per dag. Förutom dricksvattnet har även till exempel vattnet som används vid matlagning, diskning och tvättning räknats med i siffran. Utöver det synliga vattnet som rinner ur kranen eller duschen så konsumerar vi också osynligt vatten eller med andra ord det vatten som går åt vid odlingen, uppfödningen, tillverkningen och förädlingen av en produkt. Till exempel har man använt 170 liter vatten till tillverkningen av ett glas apelsinjuice. Det går åt 2400 liter vatten till en hamburgare och 140 liter till en kopp kaffe.

Vi har därför också en chans att påverka vattenkonsumtionen långt från vårt hemland utan att vi behöver börja sätta finländskt grundvatten på flaska och transportera det till dem som lider av vattenbrist. Våra konsumtionsval inverkar på hur mycket vatten

det används annanstans. Om vi äter mat som är odlad och förädlad i Finland använder vi inte så mycket av andra länders vattenreserver. Av det vatten som finländarna använder är dock 40% andra länders vatten. Till exempel nästan alla våra klädesplagg är gjorda av bomull, vars odling kräver enorma mängder vatten. Enligt undersökningar går det åt 10 850 liter vatten vid tillverkningen av ett par jeans. Bomull odlas inte i Finland så via våra kläder bär vi på vatten som högst antagligen kommer från Afrika eller Asien.

Vårt vattenfotavtryck anger hur mycket synligt och osynligt vatten vi förbrukar totalt under till exempel ett år. Man kan även räkna ut vattenfotavtrycket för olika produkter. Vatten ingår även i den ekologiska ryggsäcken vi nämnde i förra kapitlet. Vattnet nämns ofta skilt för sig annars skulle den ekologiska ryggsäcken bli så tung och vattnet skulle dölja de övriga effekterna. Om man till den genomsnittliga finländarens synliga vattenförbrukning på 155 liter/dag lägger till det osynliga så blir summan ca 4 700 liter/dag. Det är redan över 30 000 liter i veckan.

Kolsvarta fotavtryck

Klimatförändringen som det talas mycket om beror på att vi använder fossila bräns-



len som innehåller kol och orsakar utsläpp av så kallade växthusgaser. De mest kända växthusgaserna är koldioxid CO_2 och metan CH_4 . Eftersom vi nuförtiden producerar mer växthusgaser än vad jordklotets växtlighet klarar av att binda, så förblir en del av gaserna i atmosfären och värmer upp den. Klimatförändringen har många olika följder, vars allvar vi först börjat förstå under de senaste årtiondena. Även som bäst förs det stora internationella förhandlingar om hur vi kunde få värmningen av klimatet att upphöra.

Klimatförändringen är ett globalt problem, det vill säga den berör hela världen. Växthusgaserna bryr sig inte om statsgränser utan sprids överallt. Tyvärr drabbar klimatförändringen värst just världens fattigaste områden, även om de knappt har orsakat några utsläpp alls. Uppvärmningen av klimatet orsakar perioder av torka på områden som redan nu lider av torka och kan som värst förstöra sädesskörden på ett så stort område att flera miljoner människor kan komma att lida av hungersnöd. Människorna som lider av hungersnöd kan vara tvungna att lämna sin egen hemtrakt på flykt under hungern. Klimatförändringen orsakar därmed också miljöflyktningar.

Koldioxidfotavtrycket berättar hur många kilogram (kg) växthusgaser en viss produkt eller verksamhet orsakar. Den största delen av finländarnas koldioxidfotavtryck utgörs av boende, transport och föda. Unga bestämmer inte själva över sitt boende. Lika lite susar de i stora mängder omkring med mopeder, bilar eller flygplan, vilka alla förbrukar fossila bränslen. Men till exempel maten utgör 20% av ett hushålls växthusgasutsläpp. Vansinnigt nog hamnar till och med 1/3 av den ursprungliga maten i sophinken. Först orsakar man utsläpp som påverkar klimatet och till slut så äts inte ens maten upp.

Vårt val av mat påverkar storleken av vårt kolfotavtryck. De största utsläppen orsakas av nötkött och ost eftersom deras tillverkning kräver stora mängder foder och kornas idisslande producerar metan. Risets undervattensodling orsakar också betydande metanutsläpp. Potatisen är helt klart ett mer miljövänligt alternativ liksom inhemskt korn istället för ris.

Om du vill repetera orsakerna till och effekterna av klimatförändringen så hittar du mycket information om ämnet bland annat på webbsidan www.ilmasto.org.

Gör en av följande körkortsuppgifter 3a, 3b eller 3c.

KÖRKORTSUPPGIFT 3A:

Blöta måltider. Här invid hittar du en lista på hur mycket vatten tillredningen av olika maträtter kräver, dvs. deras vattenfotavtryck. Försök på basen av dessa sätta ihop följande måltider: en måltid som förbrukar lite dolt vatten och en som förbrukar mycket. Du kan göra uppgiften ensam eller tillsammans med en kompis. Fundera också på huruvida vattnet till måltiderna används i Finland eller utomlands. Du kan själv rita mattallrikarna och rätterna, klippa ut bilder ur tidningar eller skriva ut dem från Internet. Häng upp ditt arbete i klassrummet eller i skolans korridor. Anteckna på undersökningsblanketten vilka ingredienser ingår i den vattensnåla rätten och vilka ingår i rätten som konsumerar mycket vatten.

KÖRKORTSUPPGIFT 3B:

Klimatvänliga tips för vardagen. Största delen av hushållens miljöutsläpp uppstår av boende, transport och föda. Hitta på råd åt dig själv och din familj om hur ni kunde minska på utsläppen på dessa tre områden. Fundera först på saken med ditt par eller i en liten grupp. Hurdana förändringar är du beredd att göra? Anteckna på undersökningsblanketten under varje delkategori två tips, vars förverkligande är möjligt hemma hos dig. Gör också i par eller i grupp en lista på åtminstone 10 tips för klassrummets vägg. Olika tips för att minska på mängden utsläpp hittar du bland annat på följande webbsidor:

<http://www.motiva.fi/sv/> → Boende eller → Trafik
<http://svenska.yle.fi/klimat/>
www.ilmasto.org → Lisätietoa → Mitä sinä voit tehdä

Matens vattenfotavtryck

Hamburgare (150 g).....	2400 l
Brödskiva (30 g).....	40 l
Potatis (100 g).....	90 l
Ägg.....	200 l
Ostskiva (10g).....	50 l
Äpple (utländskt).....	70 l
Äpple (inhemskt).....	30 l
Apelsin.....	50 l
Banan.....	60 l
Hönskött (100 g).....	280 l
Griskött (100 g).....	590 l
Nötkött (100 g).....	1400 l
Sojaböna (100 g).....	180 l
Ris (100 g).....	330 l
En påse potatiships (200 g).....	185 l
En kopp kaffe (1,25 dl).....	140 l
En kopp te (2,5 dl).....	35 l
Ett glas mjölk (2 dl).....	200 l
Ett glas äppeljuice (2 dl).....	190 l

(Källor: www.vesijalanjaläki.org
och www.waterfootprint.org)

KÖRKORTSUPPGIFT 3C:

Räkna ditt avtryck. Det har också utvecklats kalkylatorer för att räkna vatten- och kolfotavtrycket. På adressen www.vesijalanjalki.org kan du räkna ditt vattenfotavtryck och på adressen <http://hs.fi/viesti/hiilijalanjalkitesti> kan du få reda på ditt koldioxidfotavtryck. Gör vattenfotavtryckstestet med grundräknaren och pröva också testet som mäter måltiders fotavtryck. Skriv ned svaren på undersökningsblanketten. Fundera på och skriv ned på blanketten huruvida du anser att räknarens resultat är pålitliga och vad som i ditt eget fall påverkade resultaten. På adressen <http://mycarbonfootprint.eu/carboncalculator1.cfm?language=sv> kan du räkna ditt koldioxidfotavtryck på svenska. I det här testet kan du räkna hur mycket du kan minska på koldioxidutsläppen genom gärningar i vardagen. Skriv ned ditt resultat på undersökningsblanketten.

Regnskog på balkongen

Vatten- och koldioxidfotavtrycken berättar inte allt om konsumtionens inverkan på miljön. Konsumtion av mat, kläder och produkter har även andra verkningar på den omgivande naturen och människorna. Många av dessa följder blir synliga långt från oss, såsom inverkan av bekämpningsmedel, som används vid odling av bomull, på människors hälsa eller fiskstammarnas kollaps i världshaven. En del av miljöföljderna syns förstås också i vårt land. Varje sommar följer vi till exempel med huruvida giftiga blågröna alger dyker upp i sjöarna och haven. De så kallade blågröna algernas tillväxt beror på att en ökad mängd av näringsämnen kommit i vattnet.

Våra konsumtionsval kan inverka på regnskogarna och dess djur- och

växtarter i Afrika, Sydamerika och Asien. Vi kan ha en bit

regnskog på vår balkong eller i vårt vardagsrum i formen av trädsgårdsmöbler, golvmaterial, möbler eller prydnadsföremål. Minskningen av regnskog på grund av bland annat avverkning äventyrar djur- och växtarternas livsmiljö. Om deras livsmiljö hotas kan också själva organismerna försvinna. Begreppet biodiversitet hänvisar bland annat till djur- och växtarternas mångfald, det vill säga hur många arter som lever på ett område. På grund av människans verksamhet blir vissa arter utrotningshotade och kan dö ut. Utrotningen av en art kan för sin del påverka överlevnaden av andra arter. I regnskogen bor det också ännu ett stort antal okända arter. En del av dem kunde möjligtvis användas som matgrödor eller mediciner.

KÖRKORTSUPPGIFT 4:

Made in Regnskog. På adressen

www.kulutus.fi/madeinsademetsa finns ett spel, i vilket du får inreda din lägenhet med material, möbler och varor som kommer från olika delar av världen. Du får information om produkternas ursprung och hurdana verkningar deras tillverkning har på miljön och människor. Till slut får du på basis av ditt rum en uppskattning om hurdan inredningstyp du är. Anteckna din inredningstyp på undersökningsblanketten. Pröva också med olika inredningar och se hur resultaten förändras.



Många miljöföreningar driver för tillfället kampanjer för att uppmuntra människor att agera inför den hotande klimatförändringen. Snögubbarna, som är oroliga över Nordens varmare vintrar, kräver en miljölag under ett evenemang arrangerat av Jordens vänner i Björneborg 2009.



- ◀**Ida**▶ Hej! Har du en ny mobil?
- ◀**Nea**▶ Ja, ja fick den förra veckoslutet, e den int fin..
- ◀**Alex**▶ Ja va tvungen att välja mellan en ny mobil och nya jeans och skjorta före skolstarten. Ja köpte kläderna. Som tur var jeansen billigare än va mamma hade tänkt så ja fick ännu en snygg t-skjorta.
- ◀**Nea**▶ Måste ni arbeta hemma för att få pengar till kläder och andra grejer?
- ◀**Alex**▶ Joo, ja måste gå ut med hunden, fylla diskmaskinen och hmmm... städa mitt eget rum..
- ◀**Saku**▶ Ha haa, det borde man inte betala dig för, typens rum e alltid ett kaos.
- ◀**Ida**▶ Det var meningen att vi sku tänka över var våra varor tillverkas. I mina jeans står det Made in China.
- ◀**Nea**▶ Det står ingenting på den här mobilen. Men tillverkas int Nokias mobiler i Finland..?



Männi bakom

färshyllan kan processen ha inkluderat ett tiotal gruvor och fabriker. Konsumtionselektronik såsom mobiler, datorer, spelkonsoler och mp3-spelare produceras framför allt i Asien. Metallerna som används i apparaterna kan ofta härledas till Demokratiska republiken Kongo, som är en av världens största producenter av kobolt och tenn. Till jeansens eller t-skjortans produk-

En glimt bakom varuberget

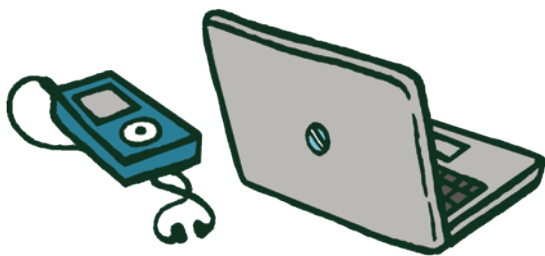
Har du släktingar eller vänner som inte har mobiltelefon? Det verkar vara omöjligt att leva utan mobil, vilket även syns i antalet mobiler som tillverkas. Enligt vissa uppskattningar blir 36 mobiler färdiga varje sekund. Mobilen innehåller cirka 20 olika metaller och därtöver olika plastdelar. Metallerna, skalen, batterierna, laddningsapparaterna och de andra delarna kommer från olika delar av världen och redan före mobilen finns på af-

tionskedja hör åtminstone odlingen av bomull, spinningen och färgningen av tråden, vävningen av tyget och sömnaden av kläderna. Processerna sker ofta i olika fabriker som kan befinna sig i olika delar av världen.

Finländska Nokia, världens största mobiltelefonföretag, har fabriker runtom världen bland annat i Mexiko, Kina och Rumänien. Nokia är enbart ett exempel av ett stort antal stora företag som har förflyttat sin produktion till länder, där tillverkningen är billigare



skorna n varubergen



än i Finland. I fattiga länder behöver man inte betala lika mycket i lön åt arbetstagarna som i Finland. Dessutom är arbetslagstiftningen och miljöförordningarna sällan lika stränga som hos oss. Det här möjliggör att företagen kan förbise arbetstagarnas krav på bättre arbetsförhållanden och lättare släppa ut giftiga ämnen i miljön. Placeringen av produktionen utomlands berör även klädesföretag för i Finland säljs det knappast alls kläder som är tillverkade i Finland. Till exempel H&M, KappAhl, Linde, Vero Moda och Dressman, vilka alla är populära bland ungdomar, låter göra sina kläder i andra europeiska länder eller i Asien. Många företag beställer sina varor av andra fabriker, så kallade underleverantörer. Det är ännu svårare att övervaka arbetsförhållandena i underleverantörernas fabriker. Tror du att försäljaren i en klädes- eller mobilaffär kunde informera dig om produktens ursprung? Prova om du vågar.

För oss finländska konsumenter är det förstås bra om mobilen eller kläderna

inte kostar så värst mycket för då har vi råd att köpa dem. Men i hurdana arbetsförhållanden produceras produkterna och vem producerar dem? Hurdan lön får de och hur ser deras vardag ut? Hurdana berättelser har de att berätta om sitt liv och arbete?

De fattiga eller de utarmade länderna?

Demokratiska republiken Kongo är ett land med stora naturrikedomar. Ändå är det ett av världens fätti-

KÖRKORTSUPPGIFT 5:

Etisk elektronik? *MakeItFair är en kampanj som drivs av europeiska organisationer, som granskat arbetsförhållandena i fabriker som tillverkar konsumtionselektronik, utvinningen av metallerna och kasseringen av elektronikavfall som redan tagits ur bruk. Det har gjorts en webbuppgift angående dessa ämnen, i vilken man bekantar sig med gruvarbetarna och mobiltillverkarnas liv i såväl Kongo som Kina. Gå till adressen www.makeitfair.fi/koulut, där du hittar länken till webbuppgiften. Med hjälp av den får du reda på vad och vem som gömmer sig bakom tillverkningen av mobiler. Det finns en uppgiftsblankett på sidan och du får tilläggsanvisningar av läraren. Rapportera till sist på undersökningsblanketten.*



**EETTISESTI
EPÄKUNNOSSA!**

WWW.MAKEITFAIR.FI



Elektronikavfall som tagits ur bruk transporteras till u-länderna. Bilden är från Ghana, där man fört söndriga datorer till avstjäpningsplatsen. Ur datorerna rinner det farliga kemikalier såsom bly, kadmium och kvicksilver som förorenar mark och vattendrag.

gaste länder. Naturresurserna, geografin och industrialiseringsgraden förklarar enbart delvis det att vissa länder är rika och andra fattiga. Fattigdom beror inte endast på naturförhållandena, utan även på politiska val och handelsvillkor som gäller såväl inom ett lands gränser som mellan olika länder. Å andra sidan är det bra att komma ihåg att inkomstskillnaderna i enskilda länder kan vara stora och att makt ofta utövas av en liten rik klick av befolkningen.

Det är svårt att påverka naturförhållandena men det är människor som för politik och handel, så man borde även ha en möjlighet att påverka fattigdom och orättvis handel. Är det rätt att rika västerländska företag utnyttjar fattiga människor som inte har något annat alternativ än att försöka leva på en dålig lön? Och varför går de fattiga ländernas invånare och regeringar med på att företag och deras underleverantörer betalar dåliga löner, förbiser arbetsskyddet och förstör miljön?



Orättvis handel mellan de rika och fattiga länderna är ingenting nytt. Många utvecklingsländer har en gång i tiden varit kolonier och de har styrts från Europa, bland annat från England, Frankrike och Spanien. Västländerna har redan en längre tid importerat en mängd produkter såsom kaffe, te och kakao från de före detta kolonierna och utnyttjat u-ländernas naturrikedomar, till exempel metaller.

Fastän kolonierna har blivit självständiga är u-länderna ändå i ett sämre läge i världshandeln. Kaffe och bananer hör till vanliga importvaror från u-länder, men deras pris på världsmarknaden är mycket lågt. Odlarna betalas

ett så lågt pris att de inte kan försörja sig. För produkter som förädlats vidare och för vilka u-länderna kunde få ett bättre pris än för råvarorna har man fastställt tullavgifter. Tullavgifterna kan vara så höga att handeln inte längre är lönsam.

Istället för fattiga länder så pratar man nu för tiden även ofta om utarmade länder, med vilket man hänvisar till att västländerna har använt och fortfarande använder sig av de fattiga ländernas naturresurser till ett skattretande pris och därmed inte ens ger dem chansen att öka sin välfärd. Det är inte lätt för fattiga människor att göra uppror gentemot stora företag men borde inte företagen ha ett etiskt ansvar för hur de agerar i fattiga länder?

Gör en av följande uppgifter 6a, 6b eller 6c:

Ordförråd till uppgift 6c:

Underleverantör: Ett företag kan överföra ansvaret av tillverkningen av hela varan eller en del åt ett annat företag, dvs. underleverantören.

Moms: Mervärdesskatt. Varans återförsäljare måste betala mervärdesskatt åt staten. Försäljaren får dock före betalningen dra bort den mervärdesskatt som hör till anskaffningen av varan. I Finland är mervärdesskatten på idrottsskor 22%. Clean Clothes-kampanjen är internationell så i den här bilden kan man ha använt sig av ett annat EU-lands mervärdesskatt. Skatten varierar i olika länder mellan 0-25%.

Varumärke: Begreppet varumärke används när man hänvisar till ett positivt rykte som uppstått kring en vara, till exempel beträffande en viss produkts kvalitet, hållbarhet eller pålitlighet. De mest kända finländska varumärken är bland annat Fazers Blå och Nokia. Internationellt är Coca-Cola ett av de mest kända varumärkena. Inom idrottsskoindustrin är bland annat Nike och Adidas varumärkesföretag.

Återförsäljare: Med återförsäljare menar man en affär, där produkter säljs. I Finland är till exempel Intersport och Stadium återförsäljare av idrottsredskap.

Fundera! Hur påverkar det ett varumärke om det kommer fram att varumärkesföretagen använder sig av barnarbete, förstör miljön eller betalar dålig lön åt sina arbetstagare?

KÖRKORTSUPPGIFT 6A:

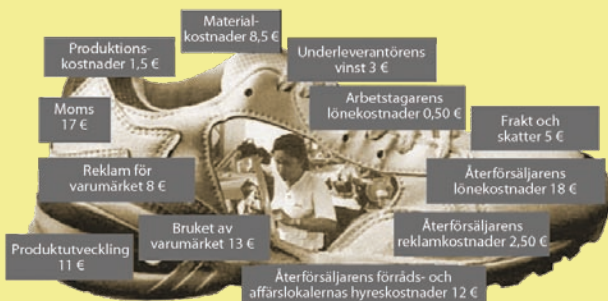
Barn och unga i arbete. Unicef har uppskattat att det finns cirka 200 miljoner barnarbetare i världen. Vardagen för barn och unga som arbetar i fabriker eller på ett jordbruk skiljer sig mycket från en finländsk skolelevs liv. Ändå drömmer ungdomar runt om världen om rätt så likadana saker. Läs Världens bilder-berättelserna som finns här intill och välj en av dem. Fundera på vad som borde hända för att de i berättelsen nämnda personernas liv kunde förändras. Vad kunde företagen, fabrikscheferna eller konsumenterna göra för att underlätta arbetstagarnas liv? Gör en lista på förändringarna som behövs. Alternativt kan du skriva ett brev till huvudpersonen i en av berättelserna.

KÖRKORTSUPPGIFT 6B:

En sorglig sagovärld. Läs artikeln om fabriken som är underleverantör till företaget Disney. Du hittar artikeln på adressen www.sask.fi/julkaisut/tyomaana_maailma_2009/disneyraportti/ eller så får du den av din lärare. Skriv en kort kundfeedback åt fabriken chef. Berätta vad du anser om fabriksarbetarnas förhållanden och hur du i framtiden tänker förhålla dig till Disneys produkter. Du kan också skriva en insändare till en dagstidnings insändarspalt.

KÖRKORTSUPPGIFT 6C:

Rättvist pris? Vidstående bild berättar hur stor andel av en joggingsko värd 100 euro som går till varje grupp som deltar i skons tillverkning och försäljning. Fundera ensam eller i grupp på hur en rättvis fördelning bland de olika aktörerna skulle se ut. Vems arbete är tyngst eller svårast? I hurdana förhållanden arbetar de olika grupperna som deltar i tillverkningen? Du hittar samma bild på undersökningsblanketten. Nu är det din tur att bestämma hur priset rättvist delas mellan de olika tillverkarna. Kom ihåg att även motivera ditt val.



Källa: Clean Clothes (www.cleanclothes.org)

Inte ens solen har ännu stigit upp när jag är tvungen att gå till mitt arbete efter en nattsömn på fyra timmar. Min föregående arbetstur slutade först efter midnatt. Jag måste dock vara lycklig över att jag har ett arbete att gå till. Förut var vi jordbrukare men en textilfabrik byggdes på marken vi odlade. Nu arbetar min familj i fabriken. Jag klistrar skobotten för en dagslön på 0,35 euro. Arbetsdagen är 8 timmar lång men ibland kan den med övertidsarbete dra ut sig till 18 timmar. Lukten av limmet är hemsk. Mot slutet av dagen mår jag ofta dåligt och har svindel.

Det går inte bättre för min pappa. Han jobbar med färgningen av textilier. Färgämnenas ångor svider i ögonen. Många internationella företag kommer bara hit till Indien efter billig arbetskraft och icke existerande miljölagstiftning. Fabrikernas giftiga kemikalier hamnar i vår mat och vårt dricksvatten och förstör vår hälsa.

Saranya, 15 år.

Jag heter Habib och jag kommer från Ghana. När jag var liten odlade min familj tomater och vi försörjde oss på detta. Nu lönar det sig inte längre att odla tomater och tusentals människor har blivit arbetslösa. Min granne åkte som olaglig migrant till Spanien. Jag har hört att han jobbar långa dagar på en tomatodling för en minimilön. Tomater som producerats billigt och subventionerats med jordbruksstöd i Spanien flygs hit som tomatkoncentrat. Eftersom vi inte kan tävla med de låga priserna har vår egen produktion lagts ner. Utan eget lantbruk är vi beroende av importerade livsmedel och vi blir allt fattigare.

Habib 16 år.

Jag är Azaz, 19 år och jag kommer från Bangladesh. Jag arbetar i en fabrik som tillverkar kläder för en månadslön på 17 euro. Med min lön försöker jag även försörja mina föräldrar som är sjuka. Pengarna räcker inte till eftersom matpriserna har fördubblats på en mycket kort tid. Vi lider av undernäring. Som hungrig sjunker arbetseffektiviteten men rädslan att förlora mitt arbete hindrar mig från att ge upp.

Min arbetsdag är 9 timmar lång men det är vanligt att den blir 11-12 timmar. Oftast får jag ingen övertidsersättning. De enda pauserna är lunchtimmen och tre tillåtna pauser för att gå på toa. Du får inte heller betalt om du är sjuk. Om du är gravid får du sparken. Också äldre sömmerskor, vars arbetstakt har blivit långsammare, ges konstant sparken. Nu har jag redan i tre månader sytt samma söm i jeansens ytterkant. Vem måste sätta på sig dessa jeans och hur mycket måste han/hon betala för dem? Att låta sy ett par byxor kostar fabriksägaren 20 cent.

Azaz 19 år

Jag bor i Brasilien och min familj arbetar på en bananodling som ägs av en storgodsägare. Tidigare hade vi en egen liten jordplätt på vilken vi kunde odla mat. Sedan kom det stora företaget och tog ifrån oss vår mark. Vi fick arbete på odlingen men lönen räcker inte ens till mat. Jag var tvungen att sluta gå i skola och i stället börja jobba på bananodlingen för att hjälpa min familj tjäna mera.

Det stora företaget vill att man använder bekämpningsmedel i odlingen för då blir skörden större. Bekämpningsmedlen får mig att må illa och mina händer att kittla. Min lillasyster blev så sjuk att hon hamnade på sjukhus. Vi har dock inte råd med de mediciner hon skulle behöva. Ibland när jag plockar bananer funderar jag över var de hamnar. Jag vet att de färdas en väg på flera tusen kilometer.

Ikväll har plantagens arbetstagare ett möte. Där ska vi fundera på hur vi skulle kunna få det stora företaget att betala en sådan lön som vi skulle kunna leva på.

Jose 15 år

Ansvarsfulla konsum



Bomullsproducenten Harji Patel odlar bomull enligt kriterierna för Rättvis handel.

© Simon Rawles

tionsval



Rättvis världshandel

Finlands första Världsbutik, Juuttiaffären i Uleåborg, öppnade sina dörrar år 1978. Nu förtiden finns det Världsbutiker på cirka 20 olika orter runtom i Finland. Världsbutikerna bedriver rättvis handel med produkter från Asien, Afrika och Latin Amerika. De betalar ett rättvist pris för produkterna och kräver goda arbetsförhållanden, vilka de övervakar bland annat genom att besöka producentsamhällen. På Världsbutikernas hyllor hittar du bland annat kläder, väskor, kaffe och livsmedel.

Nuförtiden hittar du även det blågröna Rättvisemärket på de flesta produkter som säljs i Världsbutikerna. Den största delen av Rättvisemärkta produkter säljs dock i helt vanliga mataffärer runtom i Finland. Märket innebär att produkterna uppfyller kriterierna för Rättvis handel. Till kriterierna hör bland annat ett garantipris som betalas till odlaren och ett tillägg för Rättvis handel. Dessutom förbinder man sig i Rättvis handel att trygga mänskliga rättigheter och att följa strikta miljöförordningar. Arbetstagarna på storgårdar har rätt till skäliga arbetsförhållanden, lagelig lön och facklig organisering, det vill säga att de till exempel får grunda fackföreningar.

Rättvisa handelns certifieringssystem fick sin början i början av 1980-talet när holländ-

◁Alex> Ida, va är det där för hippieväska egentligen?

◁Ida> Int e de här nån hippieväska. Min gumor köpte den i Världsbutiken.

◁Alex> Vadå för Världsbutik? Har vi inte just lärt oss att världshandeln orsakar problem när de rika västländerna utnyttjar de fattiga i södern?

◁Ida> Nej nej, i Världsbutiken säljs olika rättvisemärkta produkter som kommer från fattiga länder, hantverk, kaffe, te, ja vad som helst. Deras tillverkare får en rättvis lön för sitt arbete.

◁Saku> Men man får ju även rättvisemärkta produkter från vanliga affärer. Vår mamma köper alltid rättvisemärkta bananer som har ett blågrönt märke. De smakar helt som vanliga.

◁Alex> Är det samma som ekobananer? Är inte ekoprodukter på något sätt miljövänliga?

◁Nea> Är det miljövänligt att frakta bananer till Finland från en avlägsen plats?

◁Saku> Antagligen inte, men de växer ju inte i Finland. Om vi åt enbart finländska frukter så skulle mängden frukt som vi äter sjunka. Här växer ju nästan ingenting annat än äppel och till och med de finns på affärshyllorna enbart på hösten.

◁Ida> Men om vi slutade köpa bananer så skulle ju inte ens odlarna av rättvisemärkta bananer få en chans att förtjäna bra..

◁Alex> Alltså bra för människorna, men mindre bra för miljön... Aaargh hur kan man då konsumera ansvarsfullt om det finns nackdelar med allt?

◁Nea> Nå, har någon sagt att det sku vara lätt att rädda världen?

ska biståndsarbetare frågade mexikanska kaffeodlare hurdan hjälp de skulle vilja ha. Odlarnas svar var att de inte enbart skulle vilja passivt motta pengar från rikare länder utan förtjäna sitt uppehälle med eget arbete. Så här föddes idén till märket för Rättvis handel. Det första Rättvisemärkta kaffet kom till försäljning år 1988 i Holland. Från Holland spreds systemet till det övriga Europa.

I Finland grundades år 1997 Föreningen för främjande av Rättvis handel och år 2000 grundades Reilun kaupan puolesta Repu rf

(Pro Rättvis handel). Tack vare föreningarnas verksamhet har märket så småningom blivit känt. Repus frivilliga har gjort idén bakom Rättvis handel känd bland annat genom att arrangera smakprov av Rättvisemärkta produkter och genom kaféverksamhet under festivaler och marknader. I slutet av år 2009 fanns det redan cirka 1300 Rättvisemärkta produkter i Finland. Till dem hör bland annat kaffe, te, frukter, kryddor, blommor, ris, fotbollar och produkter tillverkade av Rättvisemärkt bomull.

KÖRKORTSUPPGIFT 7:

Varifrån kommer Rättvisemärkta produkter?

Härt intill finns en lista på 12 anledningar att köpa Rättvisemärkta produkter. Välj två argument. Ta reda på kriterierna för Rättvis handel antingen på finska eller svenska på webbsidan för föreningen för främjande av Rättvis handel www.reilukauppa.fi. Du kan också använda Sveriges Rättvisemärkt-sida på adressen www.rattvisemarkt.se.

Sök på webbsidorna motiveringar till de två argument du valt. Skriv ned motiveringarna på undersökningsblanketten.

Du kan också bekanta dig med Rättvisa rutter-webbstelet, i vilket du får bekanta

dig med den rutt som rättvisa bananer, fotbollar, väs-

kor, rättvis kakao och bomull färdas från producenten för att nå konsumenten. Då du spelar spelet lär du dig även mera om bekanta produkter, Världsaffärernas verksamhet och Rättvisa handelns certifieringssystem. Spelet finns på adressen www.repu.fi/kouluille.

De följande 12 motiveringarna är hämtade ur boken "50 orsaker att köpa Rättvisemärkta produkter" som kom ut på finska år 2008 och i vilken man på cirka 250 sidor framför motiveringar för att stöda argumenten. Om du vill, kan du be din lärare ge dig hela listan på de 50 motiveringarna och välja ett annat argument ur den. Den fullständiga listan på 50 anledningar hittar du även i samband med spelet på föreningens webbsida. Om du vill veta hur författarna motiverar anledningarna kan du låna boken på biblioteket. Diskutera även i klassen till vilka argument det är svårare att hitta motiveringar eller om du ifrågasätter riktigheterna i något argument och i så fall varför. Och vilken är enligt dig den bästa orsaken att köpa Rättvisemärkta produkter?

12 anledningar att köpa Rättvisemärkta produkter

Ni stöder ett system som gynnar de fattiga
Ni betalar ett mer rättvist pris åt småodlarna
Ni garanterar småodlarna en inkomst de kan leva på
Ni medverkar till att trygga barnens skolgång
Ni främjar människors hälsa
Ni undviker mellanhänder
Ni ger ert stöd till en mer rättvis handel
Ni ger sparken åt de dåliga bollarna
Ni förändrar många människors liv
Ni hjälper producenterna att tro på morgondagen
Ni sätter stopp för utnyttjandet av barn
Ni förändrar världen!

(Ur boken: 50 syytä ostaa reilun kaupan tuotteita.
Författare: Miles Litvinoff och John Madeley.
2008)

Världsbutiken
Aamutähti i
Åbo för handel
med St.Marys
hantverkscenter i
Ahmedabad och
importerar fina
hantverksprodukter
till Finland.



I Sialkot i Pakistan tillverkar man Rättvisemärkta
fotbollar, vilka man nuförtiden hittar i Världs-
butiker samt vissa varuhus och idrottsaffärer.

Rättvis handel och miljö

Rättvisemärket och ekomärket är inte det samma fastän Alex tror det. Ekomärket hänvisar till naturenlig produktion, där man följer striktare förordningar gällande miljöskydd som till exempel begränsningar för användningen av gödsel och bekämpningsmedel. Produkterna kan vara såväl Rättvisemärkta som ekologiska och i Finland är ungefär hälften av de Rättvisemärkta produkterna även ekologiska. Till kriterierna för Rättvis handel hör dock strängare miljöbestämmelser än normalt, till exempel gällande användningen av bekämpningsmedel, så även den lokala miljön gynnas av Rättvis handel.

Många miljömedvetna konsumenter funderar säkert på huruvida det med tanke på miljön är lönsamt att frakta produkter från avlägsna platser till Finland, även om de är Rättvisemärkta. Man tror ofta att fraktens andel av matens inverkan på miljön är mycket stor men enligt undersökningar så stämmer detta inte alltid. Odlingen och uppfödningen av produkterna och anskaff-



ningen samt tillverkningen av mat förbrukar ofta mer energi än transporter. Transport av produkter som till exempel bananer och kaffe är ganska energieffektivt. Förvaringen av produkterna i affärernas frysdiskar, affärsresorna med privatbil till närmaste supermarket och beredningen av maten kan i själva verket utgöra en överraskande stor andel av produktens totala energiförbrukning.

Grönsaker som odlas i växthus på vintern i Finland förbrukar ofta mera energi än grönsakerna som fraktas hit från Medelhavsområdet, till exempel från Spanien. Å andra sidan har de afrikanska immigranter som arbetar på dessa tomatodlingar usla arbets- och bostadsförhållanden och lönen de betalas är ofta otillräcklig. Apelsiner som importera kan ibland innehålla stora mängder bekämpningsmedel, vilket kan vara skadligt för hälsan. Vad beträffar Rättvisemärkta apelsiner har man dock beaktat arbetstagarernas rättigheter och begränsat användningen av kemiska ämnen.



Även om fraktens energiförbrukning inte vore så stor är det ändå inte bra för miljön och regioners välmående att frakta mat runtom världen.

Jordbruket har stort inflytande på den lokala miljön. Om man i ett område koncentrerar sig enbart på odlingen av ett fåtal produkter orsakar det här problem för såväl områdets biodiversitet och mångfald samt den fortsatta förädlingen, sysselsättningen och tryggheten av matproduktionen. Hur många av oss skulle känna sig trygga om all vår mat importerades?

En djungel av ansvarsfulla val

Våra konsumtionsval påverkar såväl vattendrag, luften, jordmånen som djurens välmående. De påverkar också vår egen hälsa och arbetstagarnas arbetsförhållanden runtom världen. Alex våndar över svårigheten att göra ansvarsfulla konsumtionsval, vilket är helt förståeligt. Det är inte lätt att göra val som tar minst på miljön och som är rättvisa för människorna. Alla är tvungna att hitta sina egna lösningar. Den dåligaste lösningen är att kasta in handduken och göra ingenting. Konsumenterna är ändå kungar och drottningar. Det här syns bland annat i den Rättvisa handelns otroliga tillväxt under de senaste åren i Finland och i övriga delar av världen.



Var och en väljer sitt eget sätt att handla ansvarsfullt som konsument. En kanske byter ut riset mot inhemsk potatis men äter fortfarande kött. En annan undviker att köpa frysta pizzor men njuter av utländska frukter. En tredje använder enbart Rättvisemärkt kaffe och te men köper då och då ett klädesplagg som har tillverkats utomlands och vars ursprung inte är känt. I huvudsak lär de flesta ansvartagande konsumenters grundrecept vara mat som producerats i närområdet men som starkt kryddats med delikatesser producerade i fjärran länder. Till exempel med kläder lönar det sig att favorisera hållbarhet och fundera på hur många jeans man egentligen behöver. Hurdana val är du beredd att göra?

För tillfället är det huvudsakligen livsmedel samt bomull och fotbollar som är med i Rättvisa handelns certifieringssystem. Världsbutikerna importerar även till exempel Rättvisemärkta prydnadsföremål, leksaker och skor. Vi kan enbart drömma om Rättvisemärkta mobiltelefoner eller annan konsumtionselektronik. Hur kan en ansvarsfull konsument genom sina val påverka om det inte finns något rättvist eller miljövänligt alternativ? Den internationella makelfair-kampanjen är ett exempel på ett sätt att få människor att bli medvetna om de olägenheterna som existerar i produktionsprocessen och att sätta press på företagen för att de aktivt skulle börja förbättra till exempel arbetstagarnas arbetsförhållanden.

Feedbacken som ges åt företagen är viktig och det är bra att även vanliga människor ger den, vid sidan av olika medborgarorganisationer. Förutom medborgarorganisa-



tioner har även aktiva medborgare grundat många webbsidor, bloggar och diskussionsspalter var man byter åsikter och information angående konsumtion, produkternas etiskhet och företag som handlar ansvarsfullt. Det lönar sig absolut att bekanta sig med dem. Till exempel www.kulutus.fi är en bra plats att börja om man vill bekanta sig med hurdana tankar andra unga har angående konsumtion och icke konsumtion.

www.kulutus.fi

www.alaosta.fi

www.eettinenkuluttaja.net

www.eettinenvalinta.fi

Föreningen för främjande av Rättvis handel utnämner varje år två ambassadörer för Rättvis handel. Wilson Kirwa fick den här hederstiteln 19.10.2009.



KÖRKORTSUPPGIFT 8:

Någonstans måste man börja - de egna produkterna på vågen. I den första körkortsuppgiften funderade du på den osynliga konsumtionen som gömde sig bakom fyra produkter du valt. Efter det här har du bekantat dig med konsumtionens inverkan på miljön och arbetstagarnas arbetsförhållanden. Diskutera i grupper på 4-6 personer huruvida du har fått noggrannare information om ursprunget av dina fyra produkter. Vem kan ha tillverkat produkten och under vilka förhållanden? Finns det ett Rättvisemärkt alternativ eller ett annars mer etiskt alternativ till produkten? Hur nödvändig är varan för dig och vore du beredd att avstå från den? Hur kunde du påverka förhållandena under vilka varorna tillverkas och deras inverkan på miljön? Anvisningar angående rapporteringen hittar du på undersökningsblanketten.

I bilden driver indiska elever i Chandigarh en kampanj för beskyddandet av miljön och människor under World Earth Day 2008 evenemanget. Skaparna av framtiden är alla världens barn och unga!



© Gaurav Gaur / Social Activist. Courtesy of Photoshare 2008

- «Alex» Nu är ja så irriterad att huvudet nästan exploderar. Vi ha fundera på hur finländarnas ekologiska fotavtryck är bland de största i världen och va vi kan göra åt de. Ja hade en mardröm där jag hamnade på jobb i en kinesisk fabrik. Nå, igår såg ja på nyheterna och en typ sa helt rakt ut att människorna måsta konsumera mera, för annors klarar vi oss inte ur depressionen. Fy #***! Precis som om han aldrig sku ha hört om klimatförändringen!
- «Ida» Ja ha också fundera på att de vuxna int riktigt har koll på saker. Int ens fastän de sku vara ministrar, ledare eller lärare.
- «Saku» Ja e helt förvirrad över vad man nu borde göra: konsumera eller int? Int vill jag att nån annan lider på grund av min mobil, men int hjälper de ju nånting om ja är den enda som låter bli att köpa den.
- «Nea» Ja, alla andra köper ändå. De e ju pinsamt att ha en gammal mobil eller gamla kläder. Fast i högstadiet kanske man redan vågar klä sig lite annorlunda. Gissa om jag sku ha blivit retad i lågstadiet för min näsring. Int görs det ju nånstans reklam för att de sku vara fint att klä sig i kläder som var i mode förra året eller att använda en gammal mobil.
- «Ida» Åtminstone en klädaffär gör reklam för att det är ljuvligt att köpa...
- «Saku» De som har gjort reklamerna har tydligen int hört om bomullets vattenfotavtryck eller arbetsförhållandena i svettverkstäderna.
- «Alex» Kanske vi borde få nån ekodiktator hit, som sku bestämma att nu va det slut med slösande.

Lite Konsumtions- kritik, tack!

Vem säger att man ska konsumera?

Spelar en enskild människas konsumtionsval någon roll? Förutom Saku så funderar många unga och vuxna, som är oroliga över världens tillstånd, på den här frågan. Förvirringen och ovissheten ökar när samma beslutsfattare en dag är mycket oroade över klimatförändringen för att följande dag råda oss att konsumera mera. Det verkar verkligen vara så att en del vuxna glömt det som varje barn vet: man kan inte äta kakan och ha kakan kvar.

Många av de produkter vi använder är redan från början tillverkade för att hålla endast en kort tid. Målet har inte varit att erbjuda en hållbar produkt utan att få människor att köpa en ny varor så ofta som möjligt. Redan år 1895 fick den amerikanska försäljaren King Camp Gillette idén om ett utbytbar rakblad, som konsumenten måste köpa om och om igen. Nuförtiden är Gillette-bolagets handelsomsättning över 10 miljarder dollar. Den här lönsamma insikten har blivit till en sed på marknaden. Reklamvärlden berättar varje år i hundrorna kläder och skor vi bör klä oss och hurdan mobil vi bör använda. Varornas ohållbarhet och modets förändringar är dock inte naturlagar utan vanor skapade av

människan för att garantera konstant efterfrågan och kontinuerlig konsumtion.

Gör konsumtion dig lycklig?

Gamla folksagor och -visdomar lär ofta att "pengar inte bringar lycka". Även undersökningar visar att förmögenhet inte bringar lycka. Under åren 1957-2002 fördubblades den genomsnittliga amerikanens inkomster men antalet människor som var "väldigt nöjda med sitt liv" steg inte och enligt vissa undersökningar minskade till och med lyckligheten. Man bör dock komma ihåg att i fattiga länder hör antagligen inkomsternas tillväxt och ökat välmående ihop. Människor som inte har möjlighet att trygga basbehov som tillräcklig mängd mat och rent vatten, blir antagligen lyckligare om de får tilläggsinkomster med vilka de kan fylla de här behoven. Vad gör då en välbärgad person lycklig? Vad gör dig lycklig?

Reklamerna säljer inte enbart varor åt oss utan de berättar även hurdan livstil som är rätt och med vilka medel vi kan nå framgång bland våra vänner. Ungdomar utgör ofta målgruppen för reklam eftersom det för unga ofta är viktigt att höra till en viss grupp och att till exempel klä sig enligt gruppen. Reklamerna

orsakar också ofta press på utseen-
det fastän reklamernas bilder ofta
har förändrats med hjälp av dator-
program för att se bättre ut. Du kan
se ett exempel på förvandlingen av
en omslagsmodell och hennes klä-
der på adressen [www.flicka.org/
retusch_popup.html](http://www.flicka.org/retusch_popup.html).

Vem skapar framtiden?

De nuvarande politikerna, före-
tagscheferna och andra besluts-
fattare har till största delen levt
sin barndom i en värld där man
inte ännu konsumerade mer än
naturreсурserna tillåter. Kommer
du ihåg vad det berättades om
tidigareläggningen av ekoskuld-
dagen? Det är alltså inget under
att vuxna beslutsfattare inte ännu
förstått allvaret av världens till-
stånd och att de fortfarande tror
att det är möjligt att samtidigt äta
och spara. Det är rätt så pin-

KÖRKORTSUPPGIFT 9:

Gör en motreklam. Även motreklamerna använder
sig av reklamvärldens språk. Motreklamerna kriti-
serar den kommersiella reklamföringen och kon-
sumtionskulturen. De använder sig av humor och
slagkraftighet precis som kommersiella reklamer,
men i bakgrunden ligger ofta allvarliga ämnen och
allvarlig kritik. Motreklamerna använder sig ofta
av samma stil som kommersiella reklamer och då
kan man lätt missta dem för "riktiga" reklamer.
Företagens logon är dock företagets egendom och
därför är det förbjudet att använda dem på exakt
samma sätt.

I Finland arrangerar miljöföreningen Luonto-
Liitto och tidningen Voima varje år en motreklam-
tävling under namnet Mainoskupla. Här intill
hittar du Tommi Turunens motreklam som kom på
andra plats i proffskategorin år 2008. Du hittar fler
reklamer på webbsidan www.mainoskupla.fi. Din
uppgift är nu att planera en egen motreklam som
på något sätt tar ställning till konsumtion och pro-
blem orsakade av konsumtion. Som startpunkt kan
du ta till exempel någon produkt, ett företag eller
en redan existerande reklam, som du omarbetar
till en motreklam. Ni kan även komma med idéer i
grupp och förverkliga dem i par.

I den här boken har det berättats mycket om
de problem konsumtion orsakar och bland annat
om olägenheter i arbetstagarnas förhållanden.
När du funderar på motreklamen så kan du till
exempel fundera på hur bekanta reklamslognan
känns efter att du bekantat dig med olägenhe-
terna i tillverkningen av konsumtionselektronik
eller dess ekologiska fotavtryck. Du kommer
säkert ihåg att när du gör en motreklam så
får du inte använda företagets logon som
sådana, utan du måste omarbета dem. Du
kan göra motreklamen genom att rita eller
på datorn. I vissa reklamer räcker det med
text utan bilder. Då är det viktigt att noggrant
fundera på placeringen av texten, färgerna,
storleken och stilen.



MAKE
IT
FAIR

Reilua elektroniikkaa?



Frivilliga driver kampanj för en mer rättvis konsumtionselektronik under Ilosaarirock-festivalen i Joensuu sommaren 2009.

samt i sig självt men man behöver inte fästa sig vid de vuxnas saker. I framtiden kommer besluten att fattas av dagens barn och ungdomar, som hela sitt liv levt i en värld, där man konsumerar för mycket. Nuförtiden vet barnen och ungdomarna en hel del mera om miljöproblem och andra globala utvecklingsproblem än vad deras föräldrar gjorde i samma ålder. Ungdomarna bestämmer även om jordklotets öde för lösningen av problemet kan inte längre skjutas upp. Det kan verka som en skrämmande stor uppgift, men som tur behöver man inte börja från ingenting. Det finns redan mycket information och lösningsmodeller så uppgiften är enbart att få människor att handla. Tillsammans är vi många!

KÖRKORTSUPPGIFT 10:

Framtiden kommer inte utan den skapas. I hurdan värld vill du leva om 15 år? Är du en optimist eller en pessimist? Behövs den ekodiktator som Alex nämnde? Din uppgift är att föreställa dig hurdan din egen dag kan tänkas vara om 15 år. I ett hurdant hem vaknar du på morgonen, vad äter du under dagens gång, hur förflyttar du dig till din arbets- eller studieplats, hur ser miljön ut, hurdan teknik används det i hemmet och på arbetsplatserna? Rapportera om hur du föreställer dig framtiden genom att skriva en uppsats eller rita till exempel en serie eller framtidens hem eller landskap. I den här uppgiften får du fritt fantasera för till exempel tekniken kan förändras med en hisnande fart. Om vi går 15 år tillbaka i tiden så hade ungdomar inte mobiler, mp3-spelare eller bärbara datorer. Vad som helst kan alltså också hända under de kommande 15 åren.

- ◁Nea> Nå kompisar, är ni färdiga att rädda världen?
- ◁Saku> Ääh, det där låter precis som något miljöagentspel för barn.. Va tänker du själv göra?
- ◁Nea> Ja tänker be mina föräldrar byta till Rättvisemärkt kaffe och bananer och fråga skolans lärare hurdant kaffe de dricker i lärarrummet.
- ◁Saku> Nå, ja tänkte nog också skicka kundfeedback till en affär, vars reklamslogan är att det är dumt att betala för mycket.... de låter bara så fräckt efter allt vi hört om förhållandena under vilka produkterna tillverkas.
- ◁Ida> Vi tänkte med tjejerna organisera ett lopptorg för återanvändning av klädesplagg om bara skolan ger lov. Aah, å så gick jag med i en miljöförening.
- ◁Saku> Va tänker vår idrottsfantast Alex göra? Ska du avstå från hamburgare eller fina kepsar?
- ◁Alex> Nå ingendera, men jag gick till en idrottsaffär och frågade efter Rättvisemärkta fotbollar. De var helt att häh, men jag höll en lektion för dem, hahaa. Å så tänkte vi med Ida hålla en Köp ingenting -dag helt för oss själva.
- ◁Nea> Ööh va? Är ni ihop?
- ◁Ida> Nå joo.. vi blev kvar en dag för att fundera över vad som gör en människa lycklig och om det en gång inte är pengar...å jaa en sak ledde till en annan.
- ◁Alex> Hmm, okej kanske det räcker om det här för stunden. Vi måste hämta våra Globala konsument-körkort..
- ◁Saku> ..å ännu sen rädda världen. Ääh, det smittade redan av sig..



Framtidens skapare

Kan vi blunda?

En människas val kanske inte spelar en avgörande roll, men när en människa berättar om olägenheterna för sin familj och sina vänner och får även dem att handla så blir påverkan genast märkbart större. Man bör alltså inte undervärdera sina egna möjligheter att påverka. Fundera också i klassen på vad som skulle ske om ingen brydde sig. Vad skulle hända om ingen brydde sig om klimatförändringen eller utarmningen av naturresurser? Skulle det vara bättre att ingen berättade om

hurdana problem våra konsumtionsvanor orsakar? Ökad information leder ofta till ökad angst men man kan inte fly undan informationen. Jordklotet behöver inte människors skuld känslor eller ångest, utan aktiva medborgare, uppfinningsrika och modiga lösningar samt tro på framtiden.

Samarbete lönar sig

Skolframgång, utseende, kompisar, parförhållande, familjerelationer, framtid - utöver de här borde man även oroa sig över rätt-



Repus frivilliga informerar om Rättvis handel genom att hålla ett Rättvist café till exempel under Världen i byn-festivalen i Helsingfors.



Repus och Changemakers frivilliga samlade under 2009 in 6 616 underskrifter på en vädjan, där man uppmanade Nokia att bli en banbrytare i att lösa problemen som hör samman med mobiltillverkningen.

visa och miljöns välmående? Lyckligtvis behöver man inte och borde heller inte göra det här ensam. Det finns otaliga mängder medborgarföreningar i Finland och unga är mycket välkomna att delta i deras verksamhet och föra kampanj för frågor de upplever som viktiga. Om du inte hittar en lämplig förening så kan du alltid grunda en egen verksamhetsgrupp och söka finansiellt stöd för den från bland annat "Homma.rahaa Nuorten Akatemialta". Miljödagsverken för unga, som arrangeras av flera miljöföreningar (www.miljoaktion.fi), för många glada världsförbättrare samman och förutom trevlig samvaro får man även lära sig om olika sätt att göra världen bättre.

Medborgarorganisationer, som erbjuder unga möjligheter att påverka:

www.luontoliitto.fi
www.naturochmiljo.fi
www.sll.fi
www.maanystavat.fi
www.wwf.fi
www.miljoaktion.fi

www.repu.fi
www.changemaker.fi
www.greenpeace.fi
www.dodo.org
www.animalia.fi
www.nuortenakatemia.fi

KÖRKORTSUPPGIFT 10 +1:

Nu är det din tur att agera. Nea, Ida, Alex och Saku har bestämt hur de själva vill påverka, men det finns lika många alternativ som människor. I den här uppgiften får du själv välja vilket som är ditt sätt att handla. Du kan till exempel:

- kommentera en blogg som behandlar frågor kring konsumtion på webbsidan www.kulutus.fi
- skriva en insändare till en dagstidning eller kundfeedback till ett företag
- arrangera en utställning av motreklamer eller delta i Mainos-kupla
- utmana din skola, församling eller stad att söka hederstiteln Rättvisemärkt
- hålla ett föredrag om vatten- eller koldioxidfotavtrycket
- organisera en Köp ingenting-dag eller arrangera ett Sluta slösa-evenemang i din skola
- berätta om Rättvisemärkta fotbollar för ditt eget lag

Ni kan tillsammans i er klass hitta på flera alternativ och även förverkliga dem i grupp. Kom också ihåg att även om din insändare inte publiceras så betyder detta inte att du misslyckats. Du har ändå tagit ställning på ditt eget sätt. Rapportera om ditt eget sätt att påverka på undersökningsblanketten.

Källor och tilläggsinformation

Böcker

Elävä planeetta: Ratkaisuja maailman ympäristöongelmiin. Helena Telkänranta.

Kaikesta jää jälki: puheenvuoroja ympäristöä säästävästä valinnoista.

Maailman tila 2004. Teemana kulutus.

Pysäytä ilmastonmuutos: suomalaisen arjen valintoja. Katja Antila.

50 syytä ostaa reilun kaupan tuotteita. Miles Litvinoff ja John Madeley.

Internet-källor:

www.alaosta.fi

www.alyttomyystesti.fi

www.fcrn.org.uk

www.finnwatch.org

www.footprintnetwork.org

www.ilmastotalkoot.fi

www.ilmasto.org

www.maailmankaupat.fi

maailmantalous.net

www.makeitfair.fi

www.polttavakysymys.fi

www.reilukauppa.fi

www.sask.fi

www.sll.fi/luontojaymparisto/kestava/

www.vesijalanjalki.org

www.waterfootprint.org

www.wwf.fi/tiedotus/raportit/ → Living planet report 2008.

www.ytv.fi

Den globala Konsumentens lärobok

Skribent: Anni Välikangas

Tack: Repu frivilliga och Piispanlähdeskolans miljöråd

Utgivare: Reilun kaupan puolesta Repu rf
Tölötorgsgatan 2 B 4:e vån 00260 Helsinki
gka@repu.fi
www.repu.fi

Den här publikationen har gjorts med utrikesministeriets stöd för utvecklingsfostran. Repu rf svarar ensam för innehållet och det kan inte anses representera utrikesministeriets åsikter.

Illustration: Maria Björklund

Ombrytning: Petri Bergman

Översättning till svenska: Martina Nyström och Lotta Staffans

Tryckeri: Painotalo Seiska. Idensalmi 2010

Läroboken är tryckt 100% på returpapper


repu
Reilun kaupan puolesta ry

**KLIMATKOMPENSERAT
PAPPER**
www.mapsuomi.fi



Våra dagliga konsumtionsval inverkar på människors liv på andra sidan jordklotet och på miljön i en aldrig tidigare skådad utsträckning. I läroboken för den globala konsumenten uppmuntrar kompisarna Alex, Ida, Nea och Saku läsaren att tänka på naturresursernas ändlighet, orsaker till fattigdom, arbetarnas förhållanden, ansvarsfulla konsumtionsval och hur man påverkar genom sina egna handlingar. Ta del av kompisarnas diskussion och fortsätt fundera tillsammans med dina klasskompisar, vänner eller familj. Var kritisk, fördjupa din kunskap, säg emot, motivera och tänk själv!

Efter att ha gjort uppgifterna i boken får du ditt Körkort för den globala konsumenten. Om du gör uppgifterna i skolan så får du tilläggsinformation av din lärare. Om du gör uppgifterna självständigt eller med kompisar hittar du mer information och anvisningar på webbsidan: www.repu.fi/kouluille



Undersöknings- blankett

Namn: _____

Skola och klass: _____

KÖRKORTSUPPGIFT 1: Osynlig konsumtion

Produkt eller service:
Osynlig konsumtion:

Produkt eller service:
Osynlig konsumtion:

Produkt eller service:
Osynlig konsumtion:

Produkt eller service:
Osynlig konsumtion:

KÖRKORTSUPPGIFT 2A: Räkna din ekologiska ryggsäck

Resultat: _____ kg

KÖRKORTSUPPGIFT 2B: Räkna ditt ekologiska fotavtryck

Resultat: _____ hektar _____ jordklot

KÖRKORTSUPPGIFT 3A, 3B eller 3C

Ringa in uppgiften du gjorde och rapportera här enligt de anvisningar som gavs i uppgiften:

KÖRKORTSUPPGIFT 4: Made in Regnskogen

Hurdan inredare är du? _____

Körkortsuppgift 5: Etisk konsumtionselektronik?

Vilka är enligt dig de tre största problemen i tillverkningen av konsumtionselektronik med tanke på miljöns eller människans välmående?

1. _____

2. _____

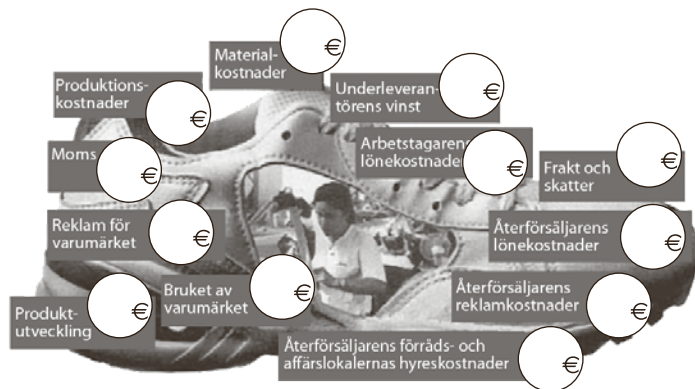
3. _____

KÖRKORTSUPPGIFT 6A, 6B ELLER 6C

Ringa in uppgiften du gjorde och rapportera här enligt de anvisningar som gavs i uppgiften.

Gör uppgifterna 6a och 6b på ett skilt papper och bifoga det med undersökningsblanketten. Uppgift 6c görs i uppgiften här intill.

Dela skons pris på nytt genom att sätta in summorna i de tomma lådorna.



KÖRKORTSUPPGIFT 7: Varifrån kommer de Rättvisemärkta produkterna?

Anteckna här de två (2) påståenden du valt för att köpa Rättvisemärkta produkter och motivera varför dina valda påståenden är sanna. Motiveringarna finns på Rättvisa handelns webbsida i samband med spelet. Du får också använda andra källor.

Påstående 1:

Motivering:

Påstående 2:

Motivering:

KÖRKORTSUPPGIFT 8: Någonstans måste man börja - de egna produkterna i vågen

Svara på ett skilt papper på följande frågor med tanke på alla fyra produkter eller tjänster du valde i uppgift 1. Bifoga pappret till undersökningsblanketten.

1. Varifrån tror du varan/tjänsten kommer?
2. Hör någonting orättvist eller för miljön skadligt till varan/tjänsten? Vad?
3. Finns det ett mer rättvist alternativ till varan/tjänsten? Vilket?
4. Hur kan du påverka förhållandena under tillverkningen av varan/tjänsten mot det bättre?

KÖRKORTSUPPGIFT 9: Gör en motreklam.

Bifoga en kopia av din motreklam till undersökningsblanketten. Du kan också ta en bild av den med en digikamera eller mobilkamera och skicka den per e-post till adressen gka@repu.fi. Nämn ditt namn och din skola i meddelandet.

KÖRKORTSUPPGIFT 10:

Framtiden kommer inte utan den skapas

Bifoga en kopia av din uppsats, serie eller teckning som beskriver framtiden till undersökningsblanketten.

KÖRKORTSUPPGIFT 10 +1: Nu är det din tur att handla.

Berätta kort om ditt eget sätt att påverka.

Undersökningsblanketten skickas till adressen:

Repu ry
Töölöntorinkatu 2 B
4.våningen
00260 Helsingfors

Anteckna här din hemadress dit vi skickar ditt Globala konsument-körkort. Om du utför körkortet i klass under ledning av din lärare så behöver du inte ge dina adressuppgifter eftersom körkortet sänds till skolan. Om du är under 18 år och du utför körkortet för dig själv be din vårdnadshavare skriva under i samband med adressuppgifterna.

Adress:

Vårdnadshavarens underskrift: